

BRECHT – NOLLEKENSWEG 2016

PROSPECTIE MET INGREEP IN DE BODEM

Vanaf 1 juli 2016 vaart de Archeologische Dienst Waasland onder een andere vlag. Als erkende onroerenderfgoeddienst breidt ERFPUNT haar dienstverlening uit naar alle domeinen binnen onroerend erfgoed: archeologie, bouwkundig en landschappelijk erfgoed. Een verandering waarachter een grote ambitie schuilgaat. Noteer onze nieuwe contactgegevens: admin@erfpunt.be, www.erfpunt.be.

© ERFPUNT - cel Onderzoek, 2017
Regentiestraat 63, 9100 Sint-Niklaas
telefoon: +32 (0)3 778 87 59
e-mail: onderzoek@erfpunt.be
website: www.erfpunt.be

COLOFON

Rapporten Erfpunt – cel Onderzoek 64

OPDRACHTGEVER

Reno-Art nv, Beukenlei 22 bus 1, 2960 Brecht

PROJECT

Brecht - Nollenkensweg 2016

PROJECTCODE AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED

2015/549

UITVOERDER PROJECT

Archeologische Dienst Waasland (heden Erfpunt – cel Onderzoek)
Regentiestraat 63
9100 Sint-Niklaas

AUTEURS

Thierry Van Neste, Bart Lauwers (Erfpunt – cel Onderzoek)

LAY-OUT

Lieve Delestinne (Erfpunt – cel Beheer)

© Erfpunt – cel Onderzoek, 2017

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Erfpunt.

Erfpunt aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

ISSN 0778-3841

Erfpunt - cel Onderzoek
Regentiestraat 63
9100 Sint-Niklaas
Tel +32 (0)3 778 87 59
onderzoek@erfpunt.be
www.erfpunt.be
www.facebook.com/Erfpunt
www.sketchfab.com/Erfpunt

Wil je meer weten over de cel Onderzoek?

BRECHT – NOLLENKENSWEG 2016
PEOSPECTIE MET INGREEP IN DE BODEM

INHOUD

1.	VERANTWOORDING	5
2.	AANLEIDING EN DOELSTELLING VAN HET ONDERZOEK	5
3.	ADMINISTRATIEVE FICHE	6
	3.1. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	6
	3.2. OMSCHRIJVING VAN DE ONDERZOEKSOPDRACHT	7
4.	SITUERING	8
	4.1. ALGEMENE SITUERING	8
	4.2. TOPOGRAFISCHE SITUERING	9
	4.3. GEOLOGISCHE EN BODEMKUNDIGE SITUERING	9
5.	CONTEXT	10
	5.1. HISTORISCHE CONTEXT	10
	5.2. ARCHEOLOGISCHE CONTEXT	11
6.	ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK	13
	6.1. METHODIEK	13
	6.2. ONDERZOEKSRESULTATEN	14
	6.2.1. Bodemkundige vaststellingen	14
	6.2.2. Archeologische vaststellingen	15
	6.2.3. Chronologie en datering	23
	6.2.4. Bewaringstoestand	23
	6.2.5. Afbakening van de site	24
7.	ADVIES	25
8.	SYNTHESE	25

9.	BIBLIOGRAFIE	27
9.1.	GERAADPLEEGDE LITERATUUR	27
9.2.	CARTOGRAFISCHE EN ICONOGRAFISCHE BRONNEN	27
10.	BIJLAGEN	28

1. VERANTWOORDING

Naar aanleiding van een verkaveling langsheen de Nollekensweg te Brecht adviseerde het agentschap Onroerend Erfgoed een evaluatie van het eventueel bewaarde archeologische bodemarchief d.m.v. een voorafgaande prospectie met ingreep in de bodem. De uitvoering ervan werd door de bouwheer, Reno-Art nv, toevertrouwd aan de cel Onderzoek van de Archeologische Dienst Waasland (ADW).

De vergunning voor het onderzoek werd op 23 december 2015 door het agentschap Onroerend Erfgoed afgeleverd (projectcode 2015/549). Het veldwerk werd op 21 januari 2016 uitgevoerd door archeologen Thierry Van Neste (vergunninghouder) en Bart Lauwers. Het grondverzet werd uitgevoerd door Grondwerken Plaqueet bvba.

2. AANLEIDING EN DOELSTELLING VAN HET ONDERZOEK

Het projectgebied, ca. 3200 m² groot, is gelegen in het hart van de historische dorpskern van Brecht, onmiddellijk ten noordoosten van de Sint-Michielskerk waarvoor de historische bronnen terugklimmen tot de 13de en 14de eeuw¹. De te ontwikkelen percelen waren tot voor aanvang van het onderzoek niet grootschalig bebouwd. De bodemkundige omstandigheden suggereerden dan ook een goede bewaring van mogelijk aanwezige archeologische resten.

Daarnaast situeert de geplande verkaveling zich in de nabije of ruimere omgeving van diverse gekende sites, waaronder Brecht – Ringlaan en Brecht – Veldstraat (zie § 5.2). Het archeologisch potentieel van deze locatie werd dan ook zeer hoog ingeschat.

Doel van een prospectie met ingreep in de bodem is een archeologische evaluatie van het terrein. Dit houdt in dat het archeologisch erfgoed opgespoord, geregistreerd, gedetermineerd en gewaardeerd wordt en dat de potentiële impact van de geplande werken op de archeologische resten wordt bepaald. Onderdeel van de evaluatie is dat er mogelijkheden gezocht worden om *in situ*-behoud te bewerkstelligen. Indien dit niet kan worden er aanbevelingen geformuleerd voor vervolgonderzoek (ruimtelijke afbakening, diepteligging, strategie, doorlooptijd, te voorziene natuurwetenschappelijke onderzoeken en conservatietechnieken, voorstel onderzoeksvragen).

1 Plomteux et al. 1985.

3. ADMINISTRATIEVE FICHE

3.1. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

NAAM OPDRACHTGEVER

Reno-Art nv

NAAM UITVOERDER

Archeologische Dienst Waasland – cel Onderzoek

NAAM VERGUNNINGHOUDER

Thierry Van Neste

ARCHEOLOGISCH DEPOT

Opgravingsarchief: Provinciaal Erfgoeddepot Antwerpen
Vondsten en stalen: Provinciaal Erfgoeddepot Antwerpen

PROJECTCODE

2015/549

VINDPLAATSNAAM

Brecht – Nollekensweg 2016 (BR NW 16)

PROVINCIE

Antwerpen

GEMEENTE

Brecht

DEELGEMEENTE

Brecht

PLAATS

Nollekensweg

TOPONIEM

Nollekensweg

COÖRDINATEN (LAMBERT '72)

Noord: 226948,161000

Oost: 169176,089000

Zuid: 226879,424000

West: 169099,797000

KADASTRALE GEGEVENS

Brecht, afdeling 3, sectie D, percelen 630m, 630n, 630p en 618r

TOPOGRAFISCHE LIGGING

Zie §4.2

BEGINDATUM

21 januari 2016

EINDDATUM

21 januari 2016

3.2. OMSCHRIJVING VAN DE ONDERZOEKSOPDRACHT

- Het onderzoek werd uitgevoerd volgens de bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische prospectie met ingreep in de bodem.
- Archeologische verwachting: de nabijheid van archeologische sites en de ligging in de dorpskern wijst op een groot potentieel in verband met archeologische sporen.
- Wetenschappelijke vraagstelling: evaluatie archeologische waarde van het projectgebied.

4. SITUERING

4.1. ALGEMENE SITUERING

De projectzone situeert zich in het hart van de historische dorpskern van Brecht, in het binnengebied tussen de Nollekensweg (westen) en de Lessiustraat (zuiden) (fig. 1). Onmiddellijk ten zuidwesten is de historische Sint-Michielskerk gelegen. Kadastraal staat het gekend als Brecht, afdeling 3, sectie D, percelen 630m, 630n, 630p en 618r (fig. 2). Het onderzoeksterrein was tot voor aanvang van het onderzoek deels bebouwd.

Fig. 1. Situering op de topografische kaart (AGIV WMS).

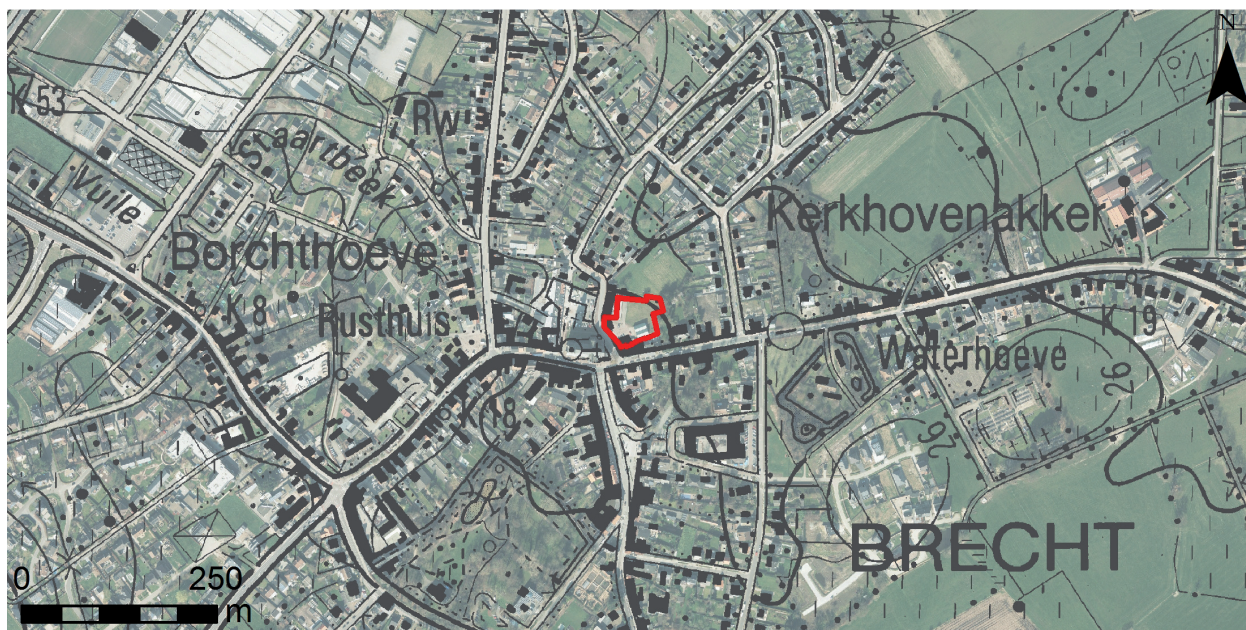

Fig. 2. Situering op het kadaster (GDI-Vlaanderen 2016a).

4.2. TOPOGRAFISCHE SITUERING

Het projectgebied situeert zich aan de voet van de Kempische cuesta, een microreliëf dat bepaald wordt door de helling van de onderliggende vroeg-pleistocene kleisubstraten. Deze Formatie van de Kempen omvat onderaan de Klei van Sint-Lenaerts-Rijkevorsel, afgedekt door het Zand van Beerse, dat op zijn beurt werd afgedekt door de jongere Klei van Turnhout. Dit kleipakket werd tenslotte begraven onder laat-pleistocene dekzanden.

De noordelijke cuestarug vormt een langgerekte afwisseling van brede, vlakke of zwakgolvende ruggen, afgewisseld met zeer zwakke depressies als gevolg van een afwatering van de cuesta naar het noorden toe. De dorpskern van Brecht ontwikkelde zich op één van de uitlopers van deze cuestarug (fig. 3).

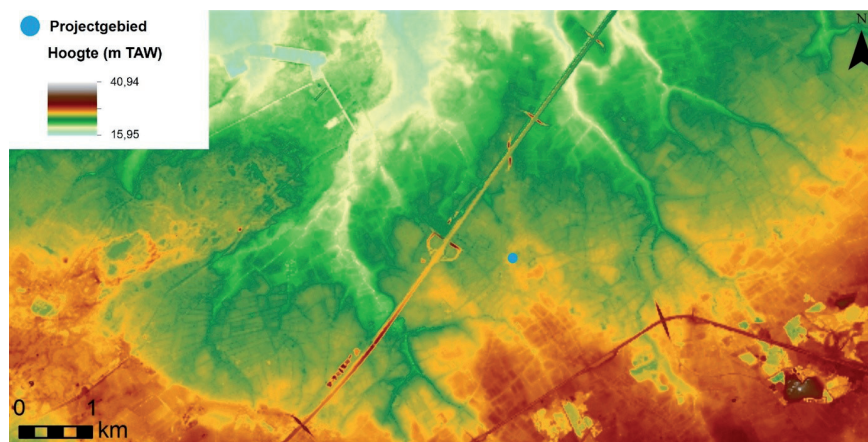

Fig. 3. Situering van het onderzoeksterrein op een digitaal hoogtemodel van de Noorderkempen (GDI-Vlaanderen 2016b).

4.3. GEOLOGISCHE EN BODEMKUNDIGE SITUERING

De matig droge tot natte (lemige) zandbodem (Scm, Sdm, Zdm) ter hoogte van het onderzoeksgebied werd door eolische activiteit tijdens het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), en mogelijk ook tijdens het Vroeg-Holoceen, afgezet op de Formatie van de Kempen² (fig. 4). De diepe antropogene humus-A-horizont was gemiddeld ca. 70 cm dik, met lokale uitschieters tot 85 cm (zie § 6.2.1).

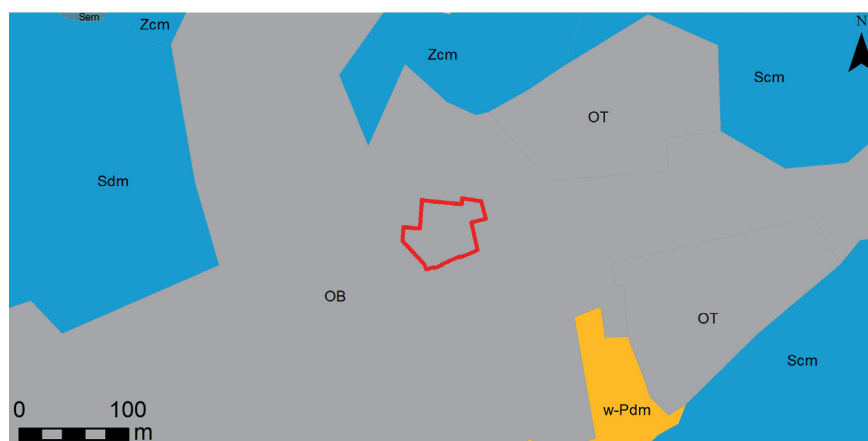

Fig. 4. Situering op de bodemkaart (GDI-Vlaanderen 2001).

² Bogemans 2005; Van Ranst & Sys 2010.

5. CONTEXT

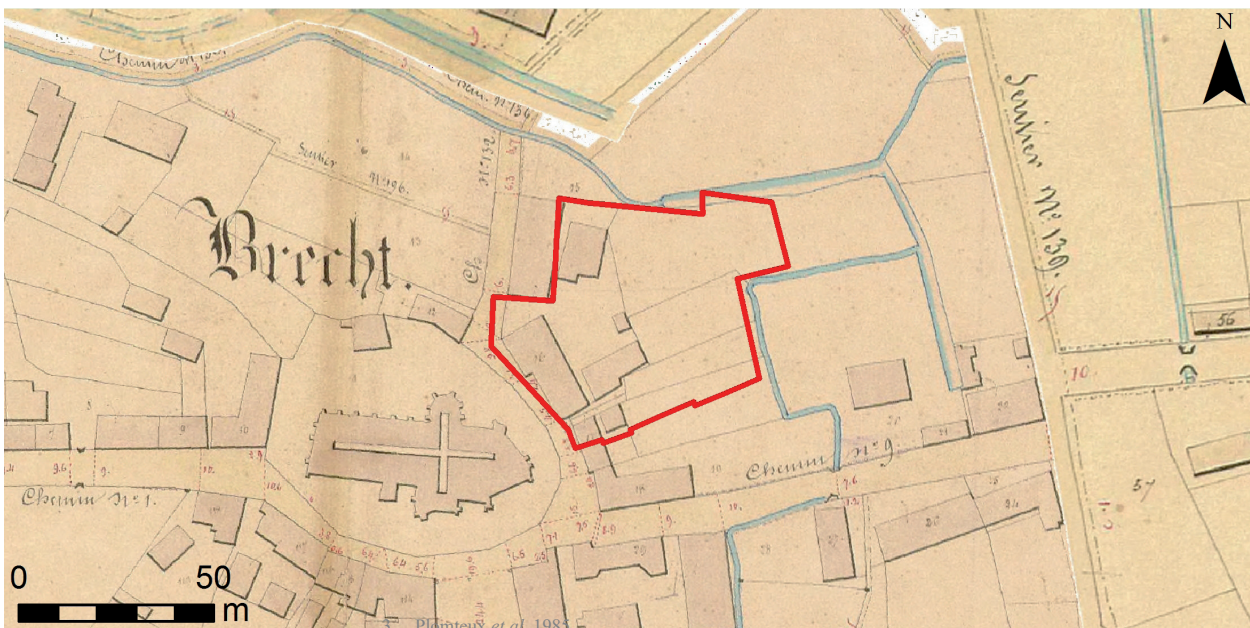
5.1. HISTORISCHE CONTEXT

De vlakbij het projectterrein gelegen Sint-Michielskerk zou volgens historische bronnen opklimmen tot de 13de of 14de eeuw. Nadat het (vol)middeleeuwse kerkgebouw in de loop van de 15de eeuw was afgebroken kreeg het tussen 1422 en ca. 1486 zijn huidige proporties. Na hevige branden in 1575 en 1584 werd de kerk in 1629 herbouwd. Uitgebreide renovatie- en uitbreidingscampagnes gedurende de 19de en 20ste eeuw gaven het gebouw zijn huidige, grotendeels neogotische uitzicht³.

Fig. 5. Situering op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, ca. 1771-1778 (AGIV WMS).

Fig. 6. Situering op de Atlas van de Buurtwegen, ca. 1844 (AGIV WMS)

Voor het onderzoeksgebied zijn ons geen geschreven historische bronnen bekend. Wel is er cartografisch materiaal voorhanden. Niet geheel onverwacht zijn op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik, opgenomen op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), binnen de projectzone diverse bouwvolumes zichtbaar (fig. 5). De Atlas van de Buurtwegen (ca. 1844) biedt ons een gelijkaardig beeld (fig. 6). We weten echter niet tot wanneer de bebouwing op deze kaarten teruggaat. Betreft het hier 18de-eeuwse constructies, of dateren ze van eerder? Ook wat betreft hun functie en eigenaars is ons geen historisch onderzoek bekend.

5.2. ARCHEOLOGISCHE CONTEXT

De bijzondere locatie van het projectgebied, onmiddellijk ten zuidwesten van de in oorsprong volmiddeleeuwse Sint-Michielskerk (Centrale Archeologische Inventaris, nr. 105102), biedt een gereede kans op de vondst van andere sporen van middeleeuwse occupatie (fig. 7).

Ongeveer 140 m naar het oosten toe situeert zich de zgn. *Waterhoeve*, ook bekend als het *Goed van Brecht*, een site met walgracht die vermoedelijk teruggaat op een motte uit de volle middeleeuwen (Centrale Archeologische Inventaris, nr. 101383)⁴.

Nog verder naar het zuidoosten werden diverse archeologische onderzoeken uitgevoerd naar aanleiding van de aanleg van de verkaveling *De Waterhoeve* (Centrale Archeologische Inventaris, nr. 101003). Hierbij werden hoofdzakelijk sporen uit de midden-ijzertijd gevonden. Slechts één spoor kon mogelijk gedateerd worden in de late bronstijd of vroege ijzertijd. In totaal onderscheidde men vijftien (mogelijke) structuren, waarvan hoofdzakelijk kleinere bijgebouwen (spiekers). Een grotere gebouwplattegrond kon mogelijk geïnterpreteerd worden als een woonhuis uit de midden-ijzertijd.⁵

Fig. 7. Gekende archeologische waarden in de onmiddellijke omgeving van de projectzone (GDI-Vlaanderen 2016c).

4 Plomteux *et al.* 1985.

5 Vanswevelt & Smeets 2009: 165-168.

6 Delaruelle *et al.* 2003; vlakdekkend onderzoek Ringlaan Monument Vandekerckhove nv, rapportage in opmaak.

In de ruimere omgeving van het onderzoeksterrein moeten de sites Brecht – Ringlaan, ca. 800 m ten noordoosten van het onderzoeksterrein, en Brecht – Hanenpad, ca. 800 m ten westen van de projectzone, vermeld worden (Centrale Archeologische Inventaris, nrs. 105161 en 160060). Ze getuigen van een belangrijke occupatie gedurende de metaaltijden, Gallo-Romeinse periode en vroege en volle middeleeuwen.⁶

6. ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

6.1. METHODIEK

Voorafgaand aan het veldwerk werd een bureaustudie uitgevoerd. Daarbij werd informatie verzameld aangaande de historische, landschappelijke en archeologische kennis van de ruime omgeving. Het historische kaartenmateriaal werd verkregen via de Web Map Service voor ArcGIS van het Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen (AGIV). De niet-gegeorefereerde kaarten werden bewerkt, gegeorefereerd en gebruikt als laag in een GIS-omgeving. Ook de landschappelijke achtergrond van het ontwikkelingsgebied werd in GIS onderzocht. Hierbij kon gebruik gemaakt worden van gegevens die bekomen werden via het AGIV. De archeologische data werden hoofdzakelijk geraadpleegd via de Centrale Archeologische Inventaris (CAI).

Het archeologisch proefsleuvenonderzoek beoogde een documentatie en evaluatie van de inhoudelijke en fysieke kwaliteit van de locatie (aard, ouderdom, omvang, gaafheid, conservering), om op die manier tot een waardestelling te komen. Op basis hiervan kan door het agentschap Onroerend Erfgoed tot een eventueel vlakdekkend onderzoek van het onderzoeksterrein of bepaalde delen ervan worden besloten.

Het onderzoek gebeurde volgens een systeem van brede proefsleuven (werkputten) die geschrant over het terrein werden aangelegd. In totaal werden vijf werkputten aangelegd, telkens met een breedte van ca. 4 m. De oriëntatie van de sleuven werd bepaald in overleg met de bevoegde erfgoedconsulent en hield rekening met de tijdens eerder onderzoek vastgestelde geprefereerde oriëntatie van gebouwplattegronden. Ten westen van werkput 4 werd een extra kijkput aangelegd ten behoeve van de interpretatie van de in de werkput waargenomen sporen. Op die manier werd 448 m² of ca. 14 % van het totale terreinoppervlak (3198 m²) geprospecteerd.

Na het machinale afgraven werd het archeologische vlak manueel opgeschaafd. Vervolgens werden de aanwezige sporen, natuurlijke sporen en recente verstoringen aangeduid en ingemeten met een totaalstation. Deze data werden verwerkt in een GIS-omgeving. Van elk relevant spoor en putwandprofiel werden beschrijvingen en foto's gemaakt. Vondsten die in het opgravingsvlak zichtbaar waren werden per spoor verzameld. Met de metaaldetector werd gecontroleerd op de aanwezigheid van metalen.

Bij de uitwerking van het proefsleuvenonderzoek werden alle gegevens verzameld in een databank. De sporenlijst, vondstenlijst en fotolijst zijn als bijlagen bij dit rapport gevoegd. De vondstenlijst beschrijft per stratigrafische eenheid per spoor de diverse vondstcategorieën, telkens met het aangetroffen aantal stuks, en geeft, voor zover mogelijk, per categorie een algemene datering. Op basis daarvan wordt aan het betreffende spoor een globale datering toegekend. De sporenlijst is de neerslag van de veldbeschrijvingen en omvat nota's over de vorm, kleur en samenstelling van de sporen, evenals de gerelateerde vondstnummers.

De fotolijst tenslotte bevat de beschrijvingen van de diverse overzichts- en detailfoto's die tijdens het veldonderzoek werden genomen.

Dit rapport schets het algemene kader van het onderzoek en bevat de neerslag van de onderzoeksresultaten. Een kopie ervan, met bijlagen en sporenplan, wordt zowel in analoge als digitale vorm aangeleverd aan Reno-Art nv, het agentschap Onroerend Erfgoed (Brussel en Antwerpen), de Centrale Archeologische Inventaris en het Provinciaal Erfgoeddepot Antwerpen.

6.2. ONDERZOEKSRESULTATEN

6.2.1. Bodemkundige vaststellingen

Het putwandprofiel in de meest oostelijke werkput werd gekenmerkt door een tot 85 cm diepe, sterk gehomogeniseerde humus-A-horizont, waaronder geen relicten van een podzol konden worden herkend (fig. 8). De resten van wortels en takken in de Ah-horizont laten vermoeden dat het pakket ontstond door mechanische omwoeling (diepfrezen) na het rooien van bomen, eerder dan door een gestage ophoging met humusrijke bodem (plaggenbodem). De lokaal licht gereduceerde, zandige C-horizont was over het algemeen tamelijk sterk gebioturbeerd.

Fig. 8. Putwandprofiel in werkput 1: een sterk gehomogeniseerde Ah-horizont op een licht gereduceerde C-horizont.

De zones rondom de overige werkputten bleken telkens afgedekt met een donkerbruin pakket aangevoerde bodem. De (sub)recente ouderdom blijkt uit het feit dat ze, ter hoogte van werkput 2, aanzienlijke verstoringen en invullingen met 20ste-eeuws bouwpuin bedekken.

De bodemprofielen in de werkputten 3 en 4 zijn volledig verstoord door oudere (post-middeleeuwse) uitbraak- en nivelleringswerken (zie § 6.2.2.).

6.2.2. Archeologische vaststellingen

6.2.2.1. Werkput 1

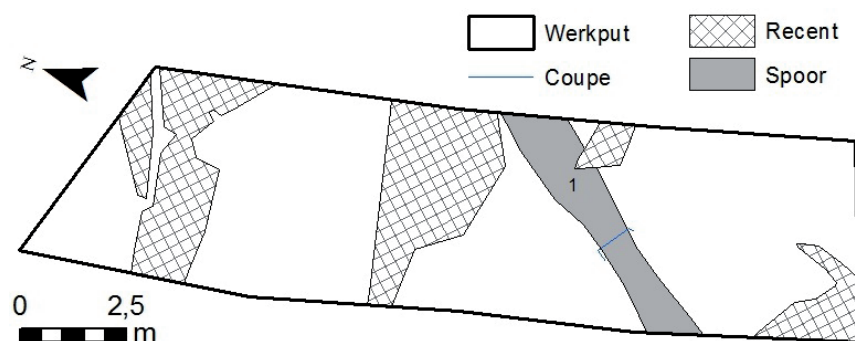

Fig. 9. Werkput 1: allesporenkaart.

In de meest westelijke van de werkputten kon over de breedte van het vlak een ondiep bewaard, langwerpige spoor met ZW-NO-oriëntatie worden gevolgd (**S 1**) (fig. 9-10). In de coupe werden in het komvormige profiel twee vullingspakketten onderscheiden: een donkergrijsbruine, enigszins humeuze vulling (laag a) bovenop een iets lichter gekleurd onderste pakket (laag b). In laag a werd een fragment Maaslands witbakkend aardewerk ('Andenne') aangetroffen dat algemeen in de 10de tot 12de/13de eeuw mag worden gedateerd (vondstnr. 1). Met het nodige voorbehoud kan dit erop wijzen dat het spoor mogelijk volmiddeleeuws is.

Fig. 10. Werkput 1: de greppel S 1.

De geringe bewaarde diepte van de greppel (ca. 25 cm) suggereert dat eventuele ondiepere archeologische sporen bij het diepfrezen werden verstoord en niet langer in het bodemarchief zichtbaar zijn. Bovendien bleken aanzienlijke delen van het vlak door (sub)recente vergravingen verstoord.

6.2.2.2. Werkput 2

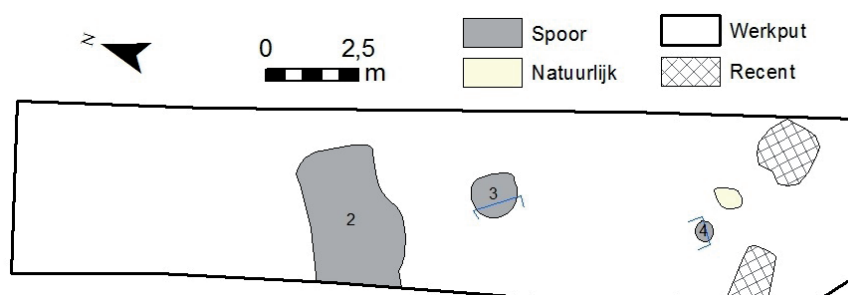

Fig. 11. Werkput 2: allesporenkaart.

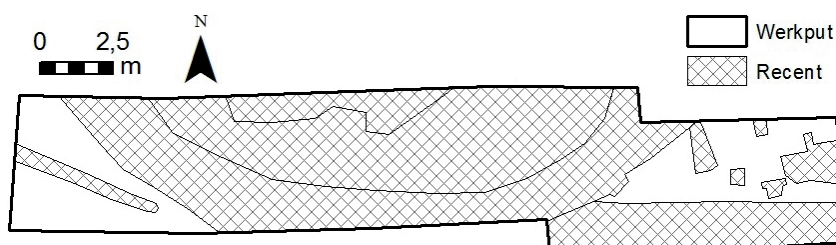
In werkput 2 werden een drietal verkleuringen in de bodem als spoor geregistreerd (fig. 11). Het betrof in de eerste plaats een breed, min of meer rechthoekig spoor met een WZW-ONO-oriëntatie (S 2). De gelijkenis van de erg donkere, humeuze vulling met de bouwvoor suggereerde dat het spoor als een lokale verdieping daarvan moest worden gezien, mogelijk als gevolg van de freesactiviteiten. Dit gold in ieder geval voor de donkergekleurde, rechthoekige verkleuringen op het zuidelijke uiteinde van de werkput, waarin duidelijk de negatieve sporen van kraanrupsen konden worden herkend. In het vondstenmateriaal komt, naast (laat)middeleeuws materiaal, ook een vorm als een vergiet voor. Dit wordt (althans in het graafschap Vlaanderen) vanaf het einde van de 15de of de vroege 16de eeuw gedateerd⁷ (vondstnr. 2).

Spoor S 3 was rond tot ovaal van vorm en bleek in coupe enigszins komvormig met een lange, oplopende bodem aan één zijde. Net als het vorige spoor was de vulling erg donker en humeus. Afgezien van een klein baksteen- of dakpanfragment leverde dit spoor geen vondsten op. De vorm en de onscherpe randen van het spoor laten vermoeden dat het hier om een bioturbatie gaat, *i.c.* een wortelkuil.

Hetzelfde geldt voor het spoor S 4, dat eveneens quasi rond was en door dezelfde donkere vulling werd gekenmerkt. De coupe toonde een komvormig profiel. Ook hier is een natuurlijke oorsprong van het spoor waarschijnlijk.

6.2.2.3. Werkput 3

Fig. 12. Werkput 3: allesporenkaart.

De oostwestelijk georiënteerde werkput 3 bleek nagenoeg volledig verstoord (fig. 12). Het ging hier klaarblijkelijk om een uitgestrekte, min of meer ronde afvaldump die door een pakket verzette moederbodem was

⁷ De Groote 2014, 1075.

afgedekt (fig. 13). Resten van ondermeer plastic en wijnflessen laten geen twijfel bestaan over de recente datering van de verstoring.

Alleen in de uiteinden konden smalle stroken onverstoordde moederbodem worden waargenomen. Hierin tekenden zich geen archeologisch relevante sporen af.

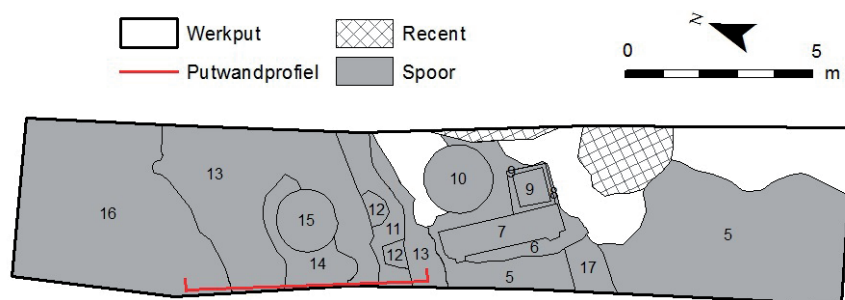
Fig. 13. Werkput 3: het bodemarchief bleek quasi volledig verstoord door een (sub)ecente vergraving.

6.2.2.4. Werkput 4

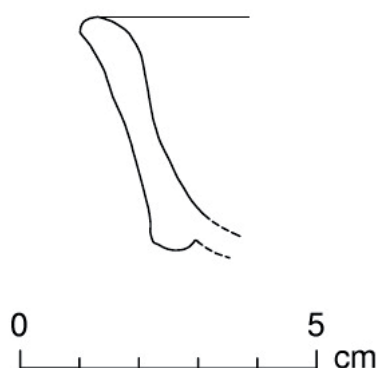
Bij de aanleg van het vlak in werkput 4 werden diverse muurwerken aangesneden, in associatie met uitgebreide uitbraaksporen en nivelleringspakketten (fig. 14).

Fig. 14. Werkput 4: allesporenkaart.

De zuidelijke helft van werkput 4 werd grotendeels ingenomen door het uitgestrekte spoor **S 5**. De nagenoeg zwarte kleur suggereerde een organische oorsprong. Onder het erg beperkte vondstenmateriaal (vondstnr. 11) bevond zich een randfragment in een grijs baksel dat met zijn metaalachtige glans neigde naar Elmpster waar. De aardewerkvorm – een teil – behoort evenwel niet tot het repertorium van dit type van blauwgrijs aardewerk⁸. De brede, manchetvormige rand dateert de teil (althans voor het graafschap Vlaanderen) tussen de 14de en de eerste helft van de 16de eeuw (fig. 15).

Fig. 15. Werkput 4, spoor S 5: fragment van een teil met brede, manchetvormige rand met geprononceerde boven- en onderlip, in een blauwgrijs aardewerk met metaalachtige glans.

Doorheen **S 5** was een tamelijk massief bakstenen fundament ingegraven (**S 7**, met insteek **S 6**) (fig. 16). De parementen waren opgetrokken uit volledige bakstenen of anderszins grotere fragmenten, terwijl in de kern kleinere fragmenten werden gebruikt. Het geheel was gebonden door een gelige (zavelige) kalkmortel. Aan de westelijke zijde konden nabij de uiteinden twee ‘tanden’, smalle uitsprongen van een baksteen breed, worden waargenomen. Uit insteek **S 6** werd een halsfragment met oor van een kruik of kan in een rozig baksel gerecupereerd. Op de buitenzijde was spaarzaam loodglazuur gebruikt. Een panfragment met aanzet van een platte steel dateert het spoor vanaf de 14de eeuw⁹ (vondstnr. 5), al kan een opspit uit **S 5** niet worden uitgesloten.

Los tegen de oostelijke zijde aan was een vierkante put of vergaarbak gemetseld (**S 8**). De daarvoor gebruikte baksteenformaten (ca. 15 x 7 x 3,5 cm) corresponderen met deze gebruikt in het fundament **S 7**. In de tamelijk losse vulling (**S 9**) binnen de putwanden – slechts één baksteenbreedte dik – bevonden zich nog talrijke baksteenfragmenten, wellicht afkomstig van de sloop van de constructie.

Onmiddellijk ten noorden daarvan troffen we een perfect rond ‘plateau’ aan dat was samengesteld uit gehalveerde (gerecupereerde?) bakstenen, gehecht in een gelijkaardige gelige kalkmortel als van de voorheen beschreven structuren (**S 10**). Daarbovenop was een dun pakket van bleekgrijze klei bewaard, mogelijk ook vermengd met kalk. Dit diende wellicht om het geheel waterdicht te maken. De klei bedekte ook de randen van de structuur, hetgeen een hogere opstand met bakstenen uitsluit. De structuur was slechts één baksteen dik. Een manuele boring wees uit dat de bodem onder de vloer slechts tot op een diepte van ca. 35 cm verstoord was. Hieruit mogen we redelijkerwijze besluiten dat het om een vloer of bodem ging.

⁸ Zie ook: De Groote 2014, 332.

⁹ De Groote 2014, 417-418.

Wat de functie was van de constructie, en hoe de hoger gelegen delen ervan moeten worden gereconstrueerd, blijft onduidelijk. Mogelijk was de opstand in (later verwijderd) hout, al werden daar geen resten of negatieve sporen van teruggevonden. Als de klei effectief diende om de bodem waterdicht te maken, gaat het hier wellicht om een reservoir waarin een vloeistof of substantie bewaard werd. Een van de werkhypothesen was dat het zou gaan om de bodem van een houten leerlooierskuip, waarvan de kuipwanden bij de opgave werden verwijderd of gerecupereerd. Onderzoek op andere leerlooierssites, zoals Gent – Bibliotheekstraat, brachten resten aan het licht van bakstenen putten waarin met behulp van kalk en water huiden werden ontdaan van de laatste vleesresten en haar. Daarna gingen ze naar andere kuipen met run (eikenschors) om te looien¹⁰. Het onderzoek te Brecht leverde evenwel geen hoornpitten op, nochtans een gidsfossiel voor looinijverheid. Wat betreft de datering beschikken we slechts over een pijpensteel, te dateren vanaf het begin van de 17de eeuw (vondstnr. 7). De steel werd gevonden boven het kleilaagje. Het dateert wellicht van de opgave van de structuur, en geeft dus weinig houvast over het constructiemoment.

Een tweede, op het eerste zicht gelijkaardig spoor werd zo'n vier meter noordelijker aangetroffen (fig. 17). Het betrof ook hier een perfect rond spoor, zonder negatieve sporen van een houten of bakstenen opstand (S

Fig. 16. Werkput 4: het muurmassief S 7, met de vierkante put S 8 en de ronde vloer of bodem S 10. Linksboven de uitbraaksleuf S 17.

10 Opgraving BAAC Vlaanderen, maart-mei 2015. Rapport in voorbereiding.

Fig. 17. Werkput 4, spoor S 15: een perfecte rond spoor, met gelijkaardige afmetingen als de bakstenen vloer van S 10.

15). De donkergrijze vulling stak af tegenover de blekere kleur van het stortpakket **S 14** waarin het was uitgegraven. Een manuele boring in S 15 leverde houtvezels op, afkomstig van hetzij een houten bodem, hetzij een dieper gelegen organisch pakket. Ook hier blijven we tot dusver in het ongewisse over de functie van het spoor. Wat betreft de datering van (de opgave van) het spoor helpt het vondstenmateriaal ons niet verder dan wellicht post-17de-eeuws (vondstnr. 9). Daarmee sluit het aan bij de datering van de opgave van S 10.

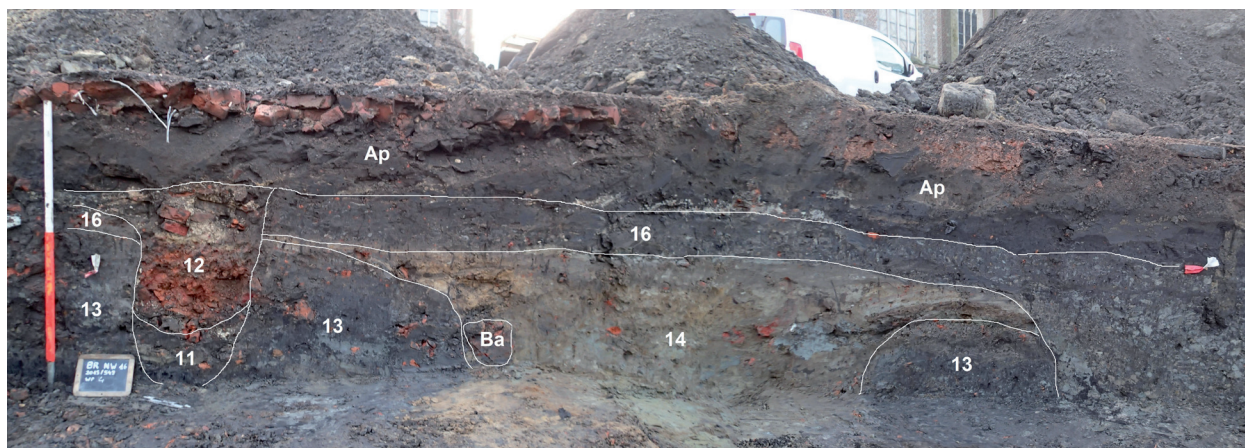
Tussen de ronde sporen S 10 en 15 in waren zowel in het vlak als in het putwandprofiel resten van muurwerk (**S 12**) zichtbaar. In feite gaat het om een fundatiegreppel (**S 11**) waarin allerlei bouwpuin was gedumpt als basis voor het opgaande metselwerk, waarvan de aanzet bovenaan S 12 te zien is. Zo werden diverse gegolfde holle dakpannen waargenomen, algemeen te dateren vanaf de 16de eeuw¹¹, maar wellicht eerder 18de/19de-eeuws. Het schaarsere geglazuurd aardewerk is evenmin erg diagnostisch (vondstnr. 6), al helpt de stratigrafie in het putwandprofiel ons in belangrijke mate verder (*cfr. infra*).

11 Polman & van Rooden 2008, 2.

Een tweede restant van een fundatiegreppel, **S 17**, situeerde zich net ten zuidwesten van muurwerk **S 7** en vertoonde dezelfde NO-ZW-oriëntatie. Ook hier werd uit het bouwpuin een gegolfde holle dakpan gerecupereerd (vondstnr. 4). Mogelijk zijn de twee sporen gerelateerd. De muurwerken **S 7-8** lijken door hun betere samenstelling dan wel niet gelijktijdig te zijn aan **S 12** en **S 17**, maar met hun (dwarse) oriëntatie schrijven ze zich wel in in het algemene NO-ZW-patroon van de constructies.

Fig. 18. Werkput 4: westelijk putwandprofiel.

Het westelijke putwandprofiel informeert ons verder over de aard en relatieve ouderdom van de sporen **S 11** t.e.m. **16** (fig. 18). Terwijl **S 14** wellicht moet worden gezien als een vergraving of een deelpakket binnen **S 13**, blijkt duidelijk dat **S 16** een jongere verstoring is van **S 13**. In het vlak verloopt de grens tussen **S 16** en **S 13** tamelijk abrupt, en bovendien volgens dezelfde oriëntatie als deze van het muurwerk **S 12**. Dit zou erop kunnen duiden dat **S 16** werd uitgestort nadat op deze locatie een muur met dezelfde oriëntatie als het fundament **S 12** was uitgebroken, eventueel samen met een kelderniveau. Dezelfde interpretatie geldt mogelijk ook voor **S 13**, gezien de tamelijk rechte zuidelijke grens van het spoor met **S 5**. Op basis van de stratigrafie lijkt **S 12** jonger dan **S 16**, al is niet uit te sluiten dat **S 16** rondom **S 12** werd uitgestort en **S 12** daarmee ouder is. Spoor **S 17** tenslotte werd op het terrein geïnterpreteerd als de uitbraaksleuf van een muurwerk (fundament?) dat zich met zijn oriëntatie inpaste in het hierboven geschetste systeem.

Voor wat de dateringen betreft is **S 16**, ondermeer op basis van de aanwezigheid van industrieel witbakkend aardewerk in het vondstenspectrum, wellicht 19de- of vroeg 20ste-eeuws (vondstnr. 8). Deze tamelijk jonge datering heeft uiteraard implicaties voor de chronologie van de fundatiegreppels **S 11-12**, die op basis van de stratigrafie mogelijk jonger zijn dan **S 16**.

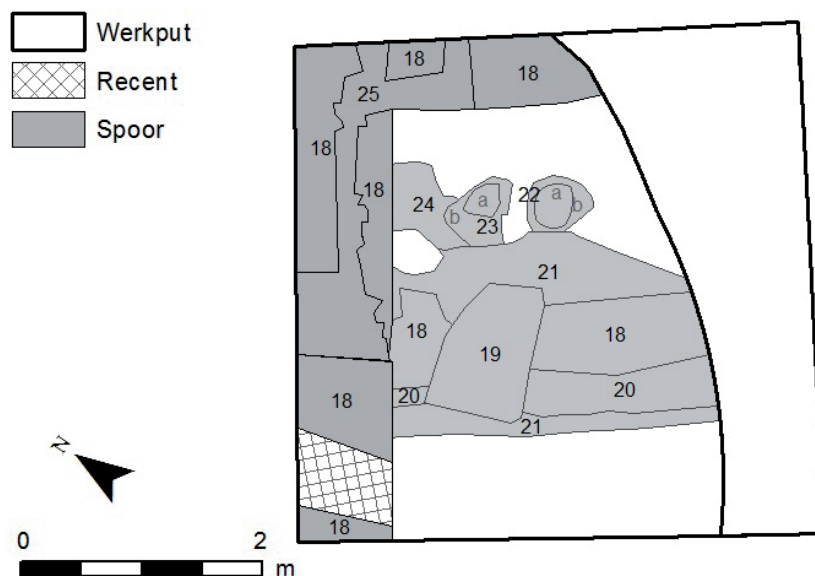
6.2.2.5. Werkput 5

Werkput 5 werd aangelegd als sondageput om na te gaan in hoeverre het bodemarchief ook ten westen van werkput 4 bewaard was.

Het vlak werd gedomineerd door een langwerpige spoor, vermoedelijk een gracht of greppel, waarin diverse vullingspakketten konden worden onderscheiden. Zo was bovenop het buitenste/onderste donkergekleurde

pakket (S 21) een lichter gekleurde vulling (S 20) zichtbaar. Dit werd op zijn beurt afgedekt door een donkergrijs pakket (S 18) dat, blijkens de putwandprofielen, over de hele breedte van de werkput was verspreid. Het is niet zeker in hoeverre het te vereenzelvigen is met S 5 uit werkput 4. Een min of meer rechthoekig spoor tenslotte, met een vulling die deed denken aan deze van S 16, oversneed de drie pakketten (S 19).

Fig. 19. Werkput 5: allesporenkaart.

▼ Fig. 20. Werkput 5: overzicht van het vlak vanuit het zuid-zuidoosten.

Onmiddellijk ten oosten van de vermoedelijke gracht situeerden zich twee onregelmatige sporen die op basis van hun configuratie aan paalsporen deden denken (fig. 20). Zo kon zowel in **S 22** als in **S 23** een kern (laag a) worden herkend, mogelijk te relateren aan de uitbraak van een paal uit de paalkuil (insteek, laag b). De overeenkomsten qua kleur en textuur tussen beide sporen laat vermoeden dat ze gelijktijdig waren. Spoor S 23 oversnijdt schijnbaar een ouder spoor, **S 24**. Zelf lijken ze oversneden te zijn door S 21.

Tegen de noordelijke werkputrand werden resten van muurwerk aangetroffen (**S 25**). Het gaat om een fundament (?) van slechts twee baksteenbreedtes dikte dat langsheen de binnenhoek van de werkput te volgen is en aansluit op een breder segment dat in het noordelijke putwandprofiel doorloopt. Het muurwerk, met opnieuw een gelige kalkmortel, werd schijnbaar opgebouwd in een aanleg sleufje dat in S 18 was uitgegraven.

De algemene oriëntatie van zowel de gracht als de muurresten sluit aan op deze van de fundamente in werkput 4. Hoe de diverse muurwerken zich ten opzichte van elkaar verhouden blijft in deze fase van het onderzoek evenwel onduidelijk.

6.2.3. Chronologie en datering

In de werkputten 4 en 5 werden resten van baksteenconstructies (putten, muurwerk) gevonden die op basis van het al bij al beperkte vondstenmateriaal ten vroegste in de 14de eeuw (testrand uit S 5), maar wellicht veel later te dateren zijn. Dit lijkt in elk geval zo te zijn voor de fundamente S 11-12, en vermoedelijk ook S 17. Zo is S 12, blijkens het putwandprofiel, wellicht jonger dan S 16, dat op zijn beurt wellicht in de 19de tot vroege 20ste eeuw te dateren is. In hoeverre dit ook geldt voor de muurwerken S 7 en S 8, en de ronde sporen S 10 en S 15 is onduidelijk. Ze schrijven zich niettemin in in de algemene oriëntatie van de muurpartijen.

Mogelijk oudere (vol- tot laatmiddeleeuwse) sporen zijn de NW-ZO-georiënteerde greppel/gracht S 21 en de mogelijke paalsporen S 22 en 23 in werkput 5, evenals het spoor S 5 in werkput 4 en de greppel S 1 in werkput 1.

6.2.4. Bewaringstoestand

Alvast in werkput 4 werd een aanzienlijke deel van het bodemarchief verstoord door het 19de/20ste-eeuwse stortpakket S 16. Omtrent de datering van de andere stortpakketten S 13-14 zijn we niet ingelicht. Hetzelfde geldt voor het pakket S 18 in werkput 5.

De archeologische vlakken in de werkputten 1 en 2 bleven, ondanks enkele recente verstoringen, tamelijk goed bewaard. Toch laten ondermeer de geringe bewaarde diepte van greppel S 1 en de resten van wortels en takken in de bouwvoor vermoeden dat eventuele ondiepere sporen bij diepfrezen werden verstoord.

Werkput 3 tenslotte was dermate verstoord dat slechts een erg beperkt deel van het archeologische vlak was bewaard.

6.2.5. Afbakening van de site

De beperkte zichtbaarheid inherent aan een proefsleuvenonderzoek laat niet toe gefundeerde uitspraken te doen over de aard en verspreiding van de vol- tot laatmiddeleeuwse occupatie binnen het onderzoeksterrein. Zowel in de oostelijke (werkput 1) als in de westelijke helft (werkputten 4-5) werden sporen aangetroffen die op basis van stratigrafische positie en (beperkt) vondstenmateriaal als mogelijk middeleeuws kunnen worden geduid. Het gaat hier zowel om greppels/grachten als vermoedelijke paalsporen.

De grootste concentratie sporen is evenwel te situeren in de westelijke helft van het onderzoeksterrein. Het gaat hier in de eerste plaats om baksteenconstructies (putten, muurwerk) waarin een algemene NO-ZW-oriëntatie te herkennen is. Op basis van een projectie van de allesporenkaart op de Atlas van de Buurtwegen (ca. 1844) zijn de aangetroffen muurwerken mogelijkwerwijze met de hierop gefigureerde bebouwing te identificeren, al is voorbehoud vanzelfsprekend geboden (fig. 21).

Fig. 21. Projectie van de allesporenkaart van werkputten 4 en 5 op de Atlas van de Buurtwegen, ca. 1844 (AGIV WMS). Mogelijk refereren de aangetroffen muurwerken naar de op de Atlas weergegeven bebouwing.

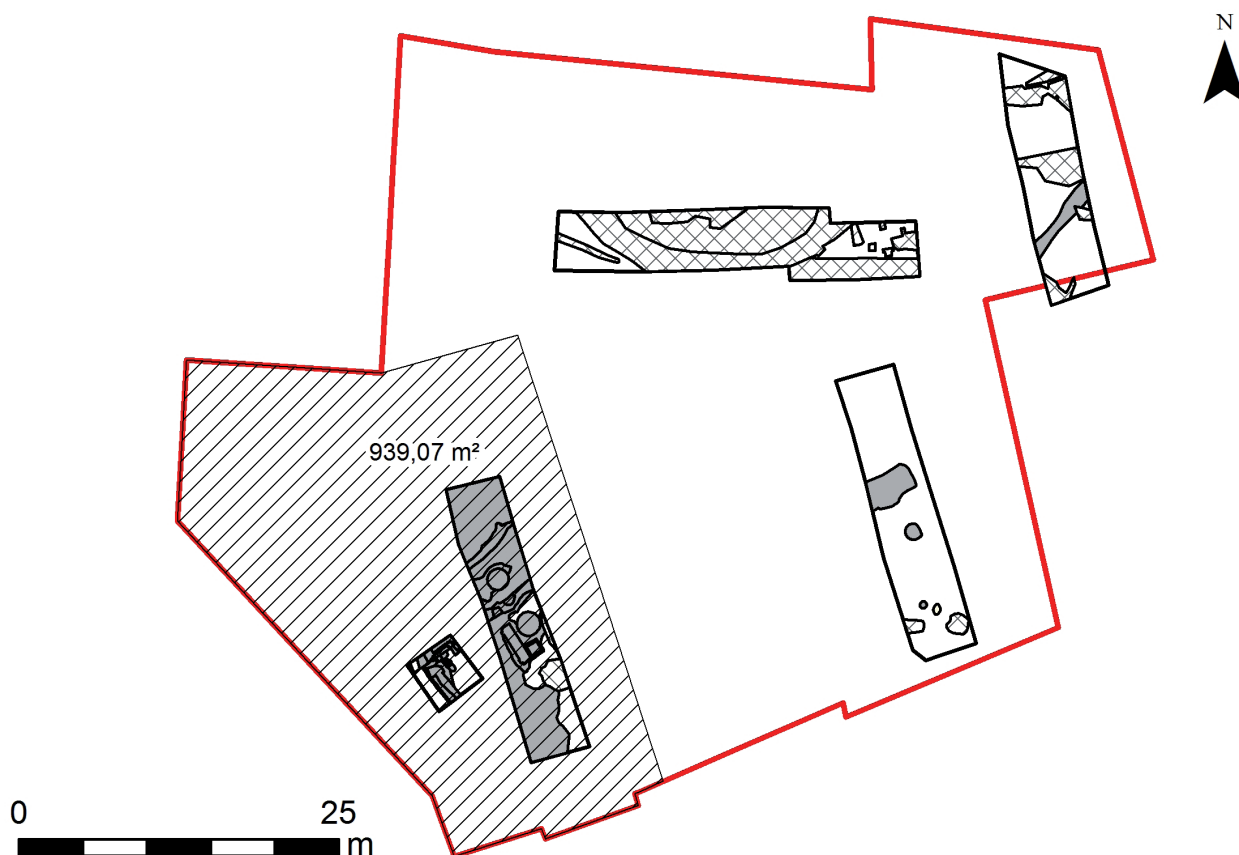

7. ADVIES

Ons inziens kan een eventueel vervolgonderzoek beperkt blijven tot de zone langsheen de straatkant waar baksteenconstructies (putten, muurwerk) en mogelijk volmiddeleeuwse sporen (grachten, paalsporen) zijn aangetroffen. Mogelijk werd hier een houten gebouwplattegrond en/of erfbegrenzing aangesneden. Een opgraving laat wellicht toe de structuren ruimtelijk te plaatsen en te dateren. Op die manier kan ze een licht werpen op de (vol)middeleeuwse ontstaansgeschiedenis van Brecht, iets waarover we tot op heden slechts indirect en zeer summier zijn ingelicht.

Als afbakening stellen we een oppervlakte van ca. 940 m² voor rondom de werkputten 4 en 5 (fig. 22).

Fig. 22: Allesporenkaart met voorgestelde afbakening voor een eventueel vervolgonderzoek.

8. SYNTHESE

Uithetvooronderzoekbleekeenconcentratievandemogelijkvolmiddeleeuwse sporen in de westelijke helft van het onderzoeksterrein, onmiddellijk langsheen de Nollekensweg. Het gaat hier wellicht om een gracht en paalsporen die naar een houtbouw verwijzen. Daarnaast werden diverse baksteenconstructies (putten, muurwerk) waargenomen die, op basis van het (beperkte) vondstenmateriaal, als algemeen postmiddeleeuws mogen worden geduid. Een identificatie met gebouwen zoals die voorkomen op de 19de-eeuwse Atlas van de Buurtwegen is niet uit te sluiten.

Een beperkt vervolgonderzoek binnen een afbakening van zo'n 940 m² laat wellicht toe een duidelijker zicht te krijgen op de typologie en datering van de middeleeuwse sporen en hun onderlinge ruimtelijke samenhang. Aldus wordt mogelijk voor het eerst een zicht verkregen op de (vol)middeleeuwse ontstaansgeschiedenis van Brecht.

Ook in de oostelijke terreinhelft werden mogelijk middeleeuwse sporen aangetroffen, maar hun beperkte densiteit en bewaringstoestand verantwoorden geen verder onderzoek.

9. BIBLIOGRAFIE

9.1. GERAADPLEEGDE LITERATUUR

DE GROOTE K. 2014: *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late Middeleeuwen 10de-16de eeuw. Deel 1*, Relicta Monografieën 1, Brussel.

DELARUELLE S., MAES M. & VERBEEK C. 2003: De trein stond even stil. Archeologisch onderzoek in de provincie Antwerpen. In: CUYT G. & SAS K. (eds.) *Vlekken in het zand. Archeologie in en rond Antwerpen*, Antwerpen, 73-84.

JACOBS P., POLFLIET T., DE CEUKELAIRE M. ET.AL. 2010: *Toelichting bij de geologische kaart van België, Vlaams gewest: kaartblad (15) Antwerpen*, Gent.

PLOMTEUX G., STEYAERT R. & WYLLEMAN L. 1985: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Antwerpen*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen, 10N1 (A-He), Brussel-Gent.

POLMAN M. & VAN ROODEN M. 2008: Het pannendak, *RACM Brochure Techniek* 12.

VAN RANST E. & SYS C. 2000: *Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen (Schaal 1:20 000)*, Gent.

VANSWEEVELT J. & SMEETS M. 2009: Nederzettingssporen uit de midden ijzertijd te Brecht-De Waterhoeve (Brecht, provincie Antwerpen, België), *Lunula. Archaeologia protohistorica* XVII, 165-168.

VAN RANST E. & SYS C. 2000: *Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen (Schaal 1:20 000)*, Gent.

9.2. CARTOGRAFISCHE EN ICONOGRAFISCHE BRONNEN

BOGEMANS F. 2005: *Quartaairgeologische overzichtskaart van Vlaanderen 1/200.000. In opdracht van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Afdeling Natuurlijke Rijkdommen en Energie* [shapefile].

GDI-VLAANDEREN 2001: *Vectoriële versie van de Bodemkaart* [shapefile], AGIV, IWT, Laboratorium voor Bodemkunde van de Universiteit Gent (GIS-Vlaanderen).

GDI-VLAANDEREN 2002: *Vectoriële versie van de Tertiaire geologische kaart* [shapefile], MVG-EWBL-ANRE (GIS-Vlaanderen).

GDI-VLAANDEREN 2016a: *GRB adm. perceel*

GDI-VLAANDEREN 2016b: *DHNV-II, DTM raster 1 m.*

GDI-VLAANDEREN 2016c: *Centrale Archeologische Inventaris (CAI)* [shapefile].

10. BIJLAGEN

ALLESPORENKAART (PDF)

SPORENLIJST

VONDSTENLIJST

FOTOLIJST

TEKENINGENLIJST

TERREINFOTO'S

GEDIGITALISEERDE VELDTEKENINGEN

GIS-BESTANDEN (SHAPEFILES)

169100

169125

169150

169175

226925

226900

226875

Brecht - Nollekensweg 2016

21/01/2016

Allesporenkaart

BR NW 16

2015/459

1:300

0

10

m

Coupe

Putwandprofiel

Recent

Spoor

Natuurlijk

Werkput

Projectgebied

N

